

Asia: VN/12734/2019

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi liittyen pakottamalla solmitun avioliiton kumoamiseen

Avioliiton kumoaminen

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä

Lapsiasiavaltuutettu antoi oikeusministeriölle 2.3.2020 lausunnon hallituksen esitysluonnosta edeltävästä arviomuistiosta ”Pakkoavioliiton mitätöinti ja ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen”. Siinä esitetyt kannanotot ovat perustana myös nyt annettavassa lausunnossa.

Lapsiasiavaltuutettu pitää valittua sääntelyvaihtoehtoa lähtökohtaisesti hyvänä lapsen oikeuksien kannalta. Lapsen oikeuksien toteutumista eli lapsen etua tulee arvioida jokaisen ko. tapaukseen liittyvän lapsen kohdalla yksilöllisesti. (Ks. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013))

Esitysluonnoksessa katsotaan, että avioliiton kumoaminen siten, että sen oikeusvaikutukset ovat yhtäläiset avioeron oikeusvaikutusten kanssa, on avioliitossa syntyneen lapsen edun mukaista. Näin varmasti on monissa tilanteissa. Lapsen edun arviointi näissä tilanteissa voi olla kuitenkin hyvin haasteellista, koska kyse on usein tilanteesta, jota voidaan verrata erit-täin haastavaan avioerotilanteeseen, jossa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät kysymykset voivat olla hyvinkin riitaisia. Pakkoavioliitossa syntyneiden lasten huoltoon ja tapaamisoikeuksiin voi liittyä myös piirteitä, joita ei muissa erotilanteissa ilmene. Näiden asioiden käsittely ja ratkaisu vaativat erityistä osaamista ja niiden tulee olla käsittelyn keskiössä aina, kun pakkoavioliitossa on syntynyt lapsia. On myös huomattava, että vastaavat haastavat, lapsen oikeuksiin liittyvät kysymykset nousevat myös niissä tilanteissa, kun pakkoavioliitto päättyy avio-eroon avioliiton kumoamisen sijaan.

Hallituksen esitysluonnoksen mukaan pakkoavioliiton uhrin ovat ihmiskaupan uhreina oikeutettuja erityiseen tukeen ja palveluihin, joita tarjotaan muun muassa ihmiskaupan auttamisjärjestelmästä (s. 16). Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset saavat

koulutusta, jotta he tunnistavat entistä paremmin pakkoavioliiton uhrit, mukaan lukien lapset välillisinä uhreina, ja osaavat ohjata heidät ihmiskaupan auttamisjärjestelmään. Lisäksi on varmistettava, että kunnissa tunnetaan ihmiskaupan auttamisjärjestelmä ja sen kunnille asettamat velvoitteet palvelujen järjestämisessä.

Pakkoavioliiton kumoamistilanteet vaativat paljon erityisosaamista muun muassa niihin usein liittyvien kansainvälisoikeudellisten kysymysten ja haastavien lasten huolto- ja tapaamisoikeuteen liittyvien kysymysten vuoksi. Auttamisjärjestelmän on pystyttävä tukemaan sekä pakkoavioliiton uhria että hänen alaikäisiä lapsiaan. On myös huomioitava, että joskus molemmat puoliset ovat tosiasiallisesti pakkoavioliiton uhreja. Tarvittaessa lapselle tulisi hakea riippumaton edunvalvojan sijainen huolehtimaan lapsen edun toteutumisesta prosessissa. Kynnyksen tälle tulee olla matala, sillä pakkoavioliiton uhri on usein ollut hyvin alisteisessa asemassa eikä pysty välttämättä huolehtimaan lapsen edun toteutumisesta täysimääräisesti.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä poikkihallinnollista yhteistyötä pakkoavioliiton uhrien ja heidän lastensa tukemisessa ja auttamisessa kaikissa prosessin vaiheissa. Yhteistyötä on tärkeää tehdä jo lainvalmisteluvaiheessa, jotta säädettävät rakenteet ja menettelyt toimituvat parhaalla mahdollisella tavalla ja lapsen oikeuksia toteuttaen. Parhaillaan oikeusministeriössä meneillään oleva ihmiskaupan ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi sekä ihmiskaupan uhrien aseman parantamiseksi laadittava poikkihallinnollinen toimintaohjelma sekä sosiaali- ja terveysministeriössä valmistelussa olevat auttamisjärjestelmää koskevat lakimuutokset ovat tässä keskeisessä asemassa.

Kun pakkoavioliitoissa on kyse erityiskysymyksistä, joita ei, onneksi, tule esiin kovin usein, on järkevää keskittää osaaminen auttamisjärjestelmään. Näyttökysymykset pakkoavioliitosta voivat olla erittäin haastavia, kuten hallituksen esitysluonnoksessakin todetaan. Tämä ei kuitenkaan poista edellä mainittua vaatimusta siitä, että lapsiperheiden palveluissa toimivilla sote-ammattilaisilla tulee olla riittävästi osaamista tunnistaa pakkoavioliiton uhrit ja heidän lapsensa. On myös huomattava, että pakkoavioliiton uhrilla ei välttämättä ole mitään tietoa mahdollisuuksistaan hakea avioeroa tai kumoamista eikä niiden oikeusvaikutuksista itsensä ja mahdollisten lapsiensä kannalta. Auttamisjärjestelmässä tulisi varautua siihen, että tarjolla on osaavaa oikeudellista neuvontaa ja tukea, jotta uhri voi päätyä itselleen ja lapsilleen parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Vaikka ko. tilanteessa liitossa syntyneet lapset ovat vielä hyvin nuoria, on lasten mielipiteitä selvitettävä eri menetelmin ja huolellisesti. Tämä luonnollisesti vaatii erityistä osaamista.

Ulkomailla alaikäisenä solmitun avioliiton tunnustaminen

Lausuntonne ehdotetuista säännöksistä

Samoin kuin arviomuistioon antamassaan lausunnossaan (2.3.2020), lapsiasiavaltuutettu katsoo edelleen, että lähtökohtana tulee olla alaikäisten solmimien avioliittojen tunnustamatta jättäminen, mutta esimerkiksi lapsen etu ja puolisoitten täysi-ikäisyys tunnustamista haettaessa voisi olla perusteena tunnustamiselle. Alle 16-vuotiaana solmittuja avioliittoja ei tulisi tunnustaa lainkaan.

Menettelyssä on tärkeää tunnistaa muun muassa mahdolliset pak-koavioliiton uhrit ja ohjata heidät ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään.

Hallituksen esitysluonnoksessa on nostettu esiin monia haasteellisia kysymyksiä tunnustamiseen liittyen. Näitä ovat muun muassa kansainvälisoikeudelliset kysymykset, joissa tarvitaan laajaa oikeudellista osaamista. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että avioliiton tunnustamisen tai tunnustamatta jättämisen tulisi aina perustua lapsen edun ensisijaisuuteen. Lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon niin silloin, kun kyse on vielä alaikäisestä puolisoista (tai puolisoista), kuin silloin, kun avioliitossa on syntynyt lapsia. Tämä edellyttää huolellista lapsivaikutusten arviointia kussakin tilanteessa.

Muut huomiot

Onko teillä muuta lausuttavaa ehdotukseen liittyen?

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että lapsivaikutusten arviointi hallituksen esitysluonnoksessa on kovin suppea erityisesti pakkoavioliiton osalta. Ulkomailla solmitun alaikäisen avioliiton tunnustamisen kohdalla arviointi on kattavampi.

Pakkoavioliiton kohdalla on todettu ainoastaan liitosta syntyneen lapsen aseman säilymisen aviolapsena pakkoavioliiton kumoamisen jälkeen olevan lapsen edun mukaista. Vaikka lähtökohtaisesti tämä voidaan katsoa olevan lapsen edun mukaista, kattavalla lapsivaikutusten arvioinnilla voitaisiin tunnistaa paremmin haastavimmat, muun muassa huoltoon ja tapaamisoikeuksiin liittyvät tilanteet sekä välilliset vaikutukset, joita pakkoavioliiton kumoamiseen lapsen oikeuksien näkökulmasta voi syntyä. Hallituksen esitysluonnoksessa on pohdittu esimerkiksi pakkoavioliiton osapuolen siviilisäätystä kumoamisen jälkeen ja sen vaikutuksia hänen asemaansa. Huoltajan asemalla voi olla vaikutuksia, joko myönteisiä tai kielteisiä, myös hänen lastensa asemaan, vaikka lapsen oma asema määriteltäisiinkin aviolapseksi.

Helander Merike

Lapsiasiavaltuutetun toimisto - Elina Pekkarinen, lapsiasiavaltuutettu,
Merike Helander, lakimies